

Ekomuzea w Karpatach Wschodnich na przykładach z Polski i Słowacji

Ecomuseums in the Eastern Carpathians on the example of Poland and Slovakia

Teresa Mitura, Małgorzata Buczek-Kowalik, Radosław Klamár

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Wychowania Fizycznego, Zakład Geografii Turystycznej
al. Rejtana 16 c, 35-959 Rzeszów, Polska
e-mail: miturat@wp.pl, malgorzatabuczek1@wp.pl, radoklamar@gmail.com

Abstract. The presented contribution shows issues of ecomuseums and their importance for the local community and region development. It aims to the differences and specificity of ecomuseums and experience, which people have with their preparation and proceeding in Slovakia and Poland. More attention is focused to two ecomuseums in the Eastern Carpathians – Ecomuseum "Forms of Fire" and Ecomuseum "Hole", which begin to develop their activities in this period.

Słowa kluczowe: ekomuzeum, dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, rozwój regionalny

Key words: ecomuseum, natural and cultural heritage, regional development

Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie idei ekomuzeum jako jednej z nowych ofert turystycznych, które podkreślają wyjątkowość oraz unikalność regionu, na wybranych przykładach z Polski i Słowacji.

Nowo kreująca się koncepcja ekomuzeów jest odpowiedzią na tendencję powszechnej homogenizacji kultury. Jest przykładem „nowej muzeologii”, która oznacza odejście od „muzeum obiektów” do „muzeum myśli” (Davis 2009).

W tradycyjnym pojęciu:

- **muzeum** = budynek + dziedzictwo + zbiory muzealne + personel + odwiedzający

W nowym ujęciu:

- **ekomuzeum** = obszar + dziedzictwo + pamięć + mieszkańcy

Ekomuzeologia stara się uchwycić, za pomocą środków muzealnych, stan przyrody oraz kultury na danym terenie z bezpośrednim udziałem społeczności miejscowej, uwzględniając trzy aspekty: historyczny, zabytkowy oraz przyrodniczy.

W potocznym rozumieniu ekomuzeum jest to „muzeum bez murów”. Przyroda, kultura i historia są tu prezentowane jako całość w miejscu ich lokalizacji pierwotnej. Zainteresowanie odwiedzających skupia się na wzajemnej interakcji między środowiskiem naturalnym a ludźmi. Celem każdego ekomuzeum jest ochrona zabytków oraz obiektów przyrodniczych jako śladów przeszłości w krajobrazie, w miejscu ich pierwotnego występowania (www.ekomuzea.pl).

W Polsce południowej funkcjonuje wiele ekomuzeów. Do najbardziej popularnych należą następujące: Dziadoszan, Wrzosowa Kraina, Dymarki, Cysterskie, Wsi Dolnośląskiej, Szkółkarstwa i Sadownictwa, Rzemiosła, Ziemi Kamiennogórskiej, im. Jana Pazdura w Starachowicach, W Krainie Bobrów, W Krainie

Bojków, Trzy Kultury, Nowa Huta, Ziemi Bocheńskiej, Alwernia, Lanckorona, Babiej Góry, Hołe, Tropiciele zaginionych śladów.

Na Słowacji idea ekomuzeów dopiero zaczyna się rozwijać. Jak na razie nie istnieje centralna baza danych słowackich ekomuzeów, nie ma też ich wspólnej promocji, choćby w postaci strony internetowej. Ekomuzea działają samodzielnie, bez koncepcji wspólnej. Istnienie ekomuzeów jest tu silnie powiązane z trasami rowerowymi. W ten sposób łączą się ze sobą aktywny wypoczynek oraz zdobywanie wiedzy o obszarze, przez który dana trasa rowerowa przebiega.

Ramy niniejszego opracowania ograniczają możliwości opisu wszystkich funkcjonujących i planowanych ekomuzeów na badanym obszarze, dlatego też skupiono się na zaprezentowaniu po jednym, wybranym przykładzie ekomuzeum na terenie Polski i Słowacji.

Ekomuzea w Karpatach Wschodnich

W regionie Słowackich Karpat Wschodnich aktualnie rozpoczynają działalność trzy ekomuzea: „Chodníkom pašerákov” (Ścieżką przemytników), „Po stopách Duchnoviča” (Śladami Duchnoviča) oraz „Podoby ohňa” (Postacie ognia). Na terenie Polski działalność prowadzi 6 ekomuzeów: Hołe, Zielony Cień im. Marii Czerkawskiej, W Krainie Bobrów, W Krainie Bojków, Trzy Kultury, Hoszów – Jałowe.

Słowackie Ekomuzeum „Podoby ohňa” (Postacie ognia)

Nazwa ekomuzeum oparta jest na związkach ognia z życiem i działalnością człowieka, zarówno w czasach historycznych, jak i współcześnie:

- ogień związany z działalnością wulkanu (pobliskie pasmo Vyhorlatu jest pochodzenia wulkanicznego),
- ogień związany z pracą w kuźni (w rejonie miejscowości Zemplínske Hámre były kuźnice – hamernie oraz huta żelaza),
- ogień jako „kamień milowy” (związany z wypalaniem węgla drzewnego, mające duże znaczenie w gospodarce regionu),
- ogień w odniesieniu do ciał niebieskich – Słońce, gwiazdy (na Kolonickim vrchu znajduje się obserwatorium astronomiczne).

Centrum ekomuzeum stanowią Zemplínske Hámre, gdzie rozpoczyna się trasa. Miejscowość znajduje się u podnóża Vihorlatu. Trasa turystyczna związana z muzeum liczy 38 km i wiedzie przez miejscowości: Zemplínske Hámre, Ladomirova i Snina. Prowadzi ona północnym i północno-wschodnim podnóżem Vihorlatu stanowiącego typowe neowulkaniczne pasmo górskie, tworzone przez stratowulkany (Kyjov, Vihorlat, Morské Oko, Diel czy Popriečny). Dominują tutaj andezyty i skały piroklastyczne. W centralnej części Vihorlatu znajduje się jezioro Morské Oko (o powierzchni 13,8 ha, głębokości 25 m), powstałe na skutek osunięcia się ziemi.

Ekomuzeum znajduje się w otulinie Obszaru Chronionego Krajobrazu (CHKO) Vihorlat, jednego z najmniejszych na Słowacji. Obszar Vihorlat utworzony został w roku 1973. Do najcenniejszych obiektów tego obszaru należą: pomniki przyrody Sninský Kameň i Čierny Potok, narodowy rezerwat przyrody: Morské Oko, Podstavka i Motrogon oraz rezerwat przyrody Jedlinka i Ďurová Mláka.

W ramach trasy związanej z ekomuzeum zaplanowano 29 przystanków.

- obiekty przyrodnicze – geologia Vihorlatu w dawnym kamieniołomie andezytu, kamieniołom dawsonitu;
- obiekty sakralne – w miejscowości Zemplínske Hámre (kościół rzymskokatolicki św. Józefa, kaplica Matki Bożej Różańcowej, Grób Nieznanego Żołnierza) w miejscowości Ladomirova (kościół grekokatolicki NMP, cmentarz wojenny, cerkiew NMP), w Kolonicy (kościół grekokatolicki, cmentarz wojenny), w miejscowości Snina (kościół rzymskokatolicki, kaplica Matki Boskiej Bolesnej, cmentarz żydowski);
- inne obiekty kulturowe – w miejscowości Zemplínske Hámre (tradycyjny dom karpacki, Muzeum wsi, kamień z huty), obserwatorium astronomiczne na Kolonickim Vrchu, w Stakčynie skrzyżowanie „przy czolgu”, w miejscowości Snina (Centrum Animoterapeutyczne, klasycystyczny dwór) (Talarovičová, Reiser, 2010).

Ekomuzeum „Hołe”

„Hołe” – gołe, łyse, otwarte miejsce nie pokryte lasem, to stara, lokalna nazwa terenu.

Ekomuzeum znajduje się w obrębie Gór Sanocko-Turczańskich, pasma zaliczanego do Karpat Wschodnich. Fragmenty terenu związanego z tym ekomuzeum leżą w południowej części PK Gór Słonnych. Zasadnicza część trasy ekomuzeum przebiega doliną potoków: Serednica (zlewisko Bałtyku) i Łodynka (zlewisko M. Czarnego). Na południu znajduje się Pasma Ostry Dział z Kamienną Lawortą (768 m n.p.m.).

Centrum ekomuzeum jest wieś Dźwiniacz Dolny, oddalona od Ustrzyk Dolnych o ok. 8 km, natomiast trasa, długości 28 km, przebiega przez sześć miejscowości: Dźwiniacz Dolny, Łodynę, Leszczowate, Brelików, Wańkową i Serednicę oraz dwie nieistniejące wsie: Romanową Wolę i Maćkową Wolę.

Na trasie Ekomuzeum „Hole” oznakowano 16 przystanków:

- obiekty przyrodnicze – Rezerwat „Cisy w Serednicy”, ścieżka edukacyjno- przyrodnicza, pomnik przyrody 200-letnia lipa drobnolistna;
- obiekty sakralne – w Dźwiniaczu Dolnym (cerkiewisko i cmentarz grekokatolicki), w Łodynie (kapliczka przydrożna, drewniana cerkiew grekokatolicka), drewniana cerkiew grekokatolicka w Leszczowatem, drewniana cerkiew grekokatolicka obecnie kościół rzymskokatolicki w Wańkowej, cerkiewisko w Serednicy,
- inne obiekty kulturowe – w Dźwiniaczu Dolnym (Festyn „Święto chleba”, pamiątkowe słupy graniczne, fortyfikacje ziemne), w Łodynie (chłyba bojkowska, kopalnia ropy naftowej), dwór w Brelikowie, dwór i założenia parkowe, w Serednicy (www.bieszczadzki.pl/?ekomuzeum).

Podsumowanie

W chwili obecnej ocena znaczenia wpływu ekomuzeów Karpat Wschodnich dla regionu jest przedwczesna. Jest to dopiero początkowy etap ich kształtowania się. Zasadne wydaje się przeprowadzenie badań ich znaczenia wśród turystów oraz lokalnych społeczności. Celowa wydaje się także ocena atrakcyjności ekomuzeów.

Pomysł tworzenia ekomuzeów jako jednej z form wspierania rozwoju regionalnego zaczyna dopiero powoli rozwijać się w świadomości społeczeństwa. Służą temu wspólne spotkania i warsztaty. Służą temu wspólne spotkania i warsztaty oraz inne akcje, jak chociażby projekt „Zielony Rower”. Wytoczony w ramach tego projektu międzynarodowy szlak rowerowy przebiega przez niektóre ze wspomnianych ekomuzeów.

Przedstawione ekomuzea są w pewnym sensie izolowane i działają samodzielnie bez oddziaływania na okolicę, chociaż starają się przedstawić zajmowany obszar i jego mieszkańców jako powiązaną całość. Celem ekomuzeów jest interpretacja, ochrona i promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, rozwój turystyki przyjaznej dla środowiska, w tym ekoturystyki, promocja produktów lokalnych (żywność, wyroby rzemiosła, produkty rolne itp.) i usług (baza noclegowa, gastronomia).

Aby ekomuzea mogły działać dobrze, przy ich tworzeniu i dalszym funkcjonowaniu potrzebni są zaangażowani ludzie, którzy wspólnie opracują ideę danego ekomuzeum i nadadzą mu odpowiednią nazwę. Istotni są także lokalni rzemieślnicy, artyści, osoby powiązane z kulturą lokalną miejsca, w którym ma powstać i funkcjonować ekomuzeum.

Literatura

Davis P. 2009. Ecomuseums and the representation of place. *Rivista Geografica Italiana* 116, Pacini Editore SpA, pp 483–503.

Talarovičová L., Reiser D. 2010. Plánované ekomúzeá Horného Zemplína – Inventarizačné práce v oblasti ekomúzeá „Podoby ohňa”. *Fénix, Snina*, p. 35.

<http://www.bieszczadzki.pl/?ekomuzeum> (data dostępu 09.05.2012)

<http://www.ekomuzea.pl> (data dostępu 09.05.2012)